

PRAWO KARNE WYKONAWCZE

redakcja naukowa Anna Gerecka-Żołyńska

Anna Gerecka-Żołyńska, Piotr Karlik, Martyna Kusak
Paweł Wiliński, Magdalena Zamroczyńska

SERIA AKADEMICKA

PRAWO KARNE WYKONAWCZE

redakcja naukowa Anna Gerecka-Żołyńska

Anna Gerecka-Żołyńska, Piotr Karlik, Martyna Kusak
Paweł Wiliński, Magdalena Zamroczyńska

SERIA AKADEMICKA

Publikacja dofinansowana przez Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu

Stan prawny na 1 września 2021 r.

Recenzent
Prof. dr hab. Ewa Gruza

Wydawca
Monika Pawłowska

Redaktor prowadzący
Kinga Zając

Opracowanie redakcyjne
Violet Design Wioletta Kowalska

Projekt okładek serii
Wojtek Kwiecień-Janikowski, Przemek Dębowski

Poszczególne części książki napisali:
Anna Gerecka-Żołyńska – wprowadzenie, rozdz. 1–4, 6, 10
Piotr Karlik – rozdz. 9, 11, 12
Martyna Kusak – rozdz. 13
Paweł Wiliński – rozdz. 5,
Magdalena Zamroczyńska – rozdz. 7, 8

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2021

ISBN 978-83-8246-390-3

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.
Dział Praw Autorskich
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. 22 535 82 19
e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	9
Wprowadzenie	11
Rozdział 1	
Prawo karne wykonawcze. Wiadomości wstępne	13
1.1. Pojęcie prawa karnego wykonawczego	14
1.2. Prawo karne wykonawcze a prawo karne materialne	19
1.3. Prawo karne wykonawcze a prawo karne procesowe	20
1.4. Źródła prawa karnego wykonawczego w Polsce	22
Rozdział 2	
Uniwersalne i europejskie standardy ochrony praw człowieka w obrębie prawa karnego wykonawczego	31
2.1. Uwagi ogólne	32
2.2. Uniwersalne standardy ochrony praw człowieka w obrębie prawa karnego wykonawczego	34
2.3. Europejskie standardy ochrony praw człowieka w obrębie prawa karnego wykonawczego	37
2.4. Międzynarodowe mechanizmy kontroli ochrony praw człowieka wobec osób pozbawionych wolności	38
2.5. Funkcjonowanie zasady humanizmu oraz humanitaryzmu wobec osób pozbawionych wolności prawomocnym orzeczeniem sądu	42
2.6. Zasada humanitaryzmu a kwestia detencji postpenalnej w świetle postanowień ustawy o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzającymi zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób	56
Rozdział 3	
Charakterystyka postępowania wykonawczego	61
3.1. Pojęcie postępowania karnego wykonawczego	61
3.2. Zasady prawa karnego wykonawczego i zasady procesu karnego w postępowaniu karnym wykonawczym	66
3.3. Klasyfikacja i stabilność decyzji procesowych w postępowaniu karnym wykonawczym	73
3.4. Procesowe aspekty wykonywania kary i innych środków penalnych w stadium wykonawczym	77

Rozdział 4

Uczestnicy postępowania karnego wykonawczego i ich procesowa pozycja	81
4.1. Skazany jako strona postępowania karnego wykonawczego	81
4.1.1. Pojęcie skazanego	81
4.1.2. Procesowe prawa i obowiązki skazanego	82
4.1.3. Udział obrońcy w postępowaniu karnym wykonawczym	84
4.2. Organy postępowania wykonawczego i ich kompetencje	86
4.2.1. Organy sądowe	86
4.2.2. Organy funkcyjnie związane z sądem	87
4.3. Prokurator w postępowaniu wykonawczym	90
4.4. Rzecznik Praw Obywatelskich	93
4.5. Organy nadzoru penitencjarnego	94

Rozdział 5

Wykonywanie kary grzywny	97
5.1. Kara grzywny – informacje ogólne	97
5.2. Dobrowolne wykonanie kary grzywny	99
5.3. Zastępcze formy wykonania grzywny	100
5.3.1. Rodzaje zastępczego wykonania grzywny	100
5.3.2. Orzekanie w przedmiocie wykonania grzywny	100
5.3.3. Egzekucja grzywny	101
5.3.4. Forma zastępcza – praca społecznie użyteczna	102
5.3.5. Zastępcza kara pozbawienia wolności	103
5.3.6. Wstrzymanie wykonania zastępczej kary pozbawienia wolności	105
5.4. Częściowe wykonanie kary grzywny	106
5.5. Rozłożenie grzywny na raty	107
5.6. Umożnienie kary grzywny	107

Rozdział 6

Wykonywanie kary ograniczenia wolności	109
6.1. Kara ograniczenia wolności – informacje ogólne	109
6.2. Cele wykonywania kary ograniczenia wolności	111
6.3. Miejsce i formy wykonywania kary ograniczenia wolności	112
6.3.1. Miejsce wykonywania kary ograniczenia wolności	112
6.3.2. Obowiązek świadczenia nieodpłatnej kontrolowanej pracy na cele społeczne	113
6.3.3. Potrącenie części wynagrodzenia uzyskiwanego przez skazanego	117
6.4. Zmiany w toku wykonywania kary ograniczenia wolności	119
6.5. Odroczenie i przerwa wykonania kary ograniczenia wolności	121
6.6. Kara zastępcza pozbawienia wolności	124
6.7. Uznanie kary ograniczenia wolności za wykonaną	125

Rozdział 7

Wykonywanie kary pozbawienia wolności	127
7.1. Wykonywanie kary pozbawienia wolności – informacje ogólne	127
7.2. Zakłady karne – typy, rodzaje, organizacja	130
7.3. Zmiana przez skazanego zakładu karnego i systemu terapeutycznego	138
7.4. Wykonywanie kary i jej indywidualizacja	140

7.4.1. Skazani szczególnej kategorii	142
7.5. Prawa i obowiązki skazanego	148
7.5.1. Prawa skazanego	148
7.5.2. Obowiązki skazanego	154
7.6. Zatrudnianie skazanych	156
7.7. Edukacja skazanych w trakcie wykonywania kary	160
7.8. System nagród i kar dyscyplinarnych	162
7.9. Odroczenie i przerwa wykonania kary pozbawienia wolności	167
7.10. Warunkowe przedterminowe zwolnienie	170
7.11. Zwalnianie skazanych z zakładów karnych i warunki udzielania im pomocy	176

Rozdział 8

Wykonanie kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym

w systemie dozoru elektronicznego	181
8.1. Wykonanie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego – informacje ogólne	181
8.2. Techniczne aspekty wykonywania kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego	183
8.3. Czynności podmiotów wykonujących dozór elektroniczny	186
8.3.1. Szczegółowe warunki wykonywania kar, środków karnych i środków zabezpieczających w systemie dozoru elektronicznego	186
8.3.2. Udział sądu i sądowego kuratora zawodowego w wykonywaniu kary w systemie dozoru elektronicznego	188
8.3.3. Czynności podmiotu prowadzącego centralę monitorowania i podmiotu dozorującego	190
8.4. Rozpoczęcie dozoru elektronicznego	193
8.5. Warunki i tryb orzekania o udzieleniu skazanemu zezwolenia na odbycie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego	194
8.6. Warunkowe przedterminowe zwolnienie z odbycia kary pozbawienia wolności a system dozoru elektronicznego	199
8.7. Obowiązki i prawa skazanego związane z dozorem elektronicznym	200
8.8. Przerwa w odbywaniu kary pozbawienia wolności wykonywanej w systemie dozoru elektronicznego	203

Rozdział 9

Wykonywanie tymczasowego aresztowania	209
9.1. Tymczasowe aresztowanie – informacje ogólne	209
9.2. Przyjęcie do aresztu śledczego	211
9.3. Prawa i obowiązki tymczasowo aresztowanego	214

Rozdział 10

Wykonywanie środków karnych	217
--	------------

Rozdział 11

Wykonywanie środków kompensacyjnych i przepadku	225
11.1. Uwagi ogólne	225
11.2. Poszczególne środki kompensacyjne podlegające wykonaniu	226
11.3. Wykonanie przepadku	229

Rozdział 12

Wykonywanie środków zabezpieczających	233
12.1. Orzeczenie środka zabezpieczającego	233
12.2. Wykonanie środka zabezpieczającego	235

Rozdział 13**Wykonywanie kar i środków karnych w ramach współpracy**

międzynarodowej	239
13.1. Istota i warunki współpracy	239
13.2. Wykonywanie kar i środków karnych w ramach współpracy państw członkowskich w UE	242
13.2.1. Model współpracy	242
13.2.2. Wykonywanie kar pozbawienia wolności	244
13.2.3. Wykonywanie kar pieniężnych	249
13.2.4. Wykonywanie przypadku	251
13.2.5. Orzeczenie związane z poddaniem sprawcy próbie	252
13.3. Wykonywanie kar i środków karnych w ramach współpracy z państwami spoza UE	255

Autorzy	257
----------------------	------------

WYKAZ SKRÓTÓW

Akty prawne

EKPC	– Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r. (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.)
k.k.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2020 r. poz. 1444 ze zm.)
k.k. z 1969 r.	– ustawa z 19.04.1969 r. – Kodeks karny (Dz.U. Nr 13, poz. 94 ze zm.)
k.k.s.	– ustawa z 10.09.1999 r. – Kodeks karny skarbowy (Dz.U. z 2021 r. poz. 408 ze zm.)
k.k.w.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2021 r. poz. 53 ze zm.)
k.k.w. z 1969 r.	– ustawa z 19.04.1969 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. Nr 13, poz. 98 ze zm.)
Konstytucja RP	– Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
k.p.c.	– ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2020 r. poz. 1575 ze zm.)
k.p.k.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2021 r. poz. 534 ze zm.)
pr. prok.	– ustawa z 28.01.2016 r. – Prawo o prokuraturze (Dz.U. z 2021 r. poz. 66 ze zm.)
reg. prok.	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 7.04.2016 r. – Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury (Dz.U. z 2017 r. poz. 1206 ze zm.)
reg. sąd.	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 18.06.2019 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych (Dz.U. poz. 1141 ze zm.)
r.w.k.o.w.	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 1.06.2010 r. w sprawie podmiotów, w których jest wykonywana kara ograniczenia wolności oraz praca społecznie użyteczna (Dz.U. Nr 98, poz. 634)
u.k.s.	– ustawa z 27.07.2001 r. o kuratorach sądowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 167)
u.p.o.z.p.	– ustawa z 22.11.2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób (Dz.U. z 2020 r. poz. 1346 ze zm.)
WRM	– Wzorcowe reguły minimalne ONZ (WRM) dotyczące traktowania więźniów, aktualnie obowiązują w wersji przyjętej podczas 70. Sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ w dniu 17.12.2015 r. (tzw. Reguły Mandeli), https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Reguly_Mandeli.pdf (dostęp: 12.07.2021 r.)

Czasopisma, publikatory

KZS	– Krakowskie Zeszyty Sądowe
OSNC	– Orzecnictwo Sądu Najwyższego Izba Cywilna
OTK	– Orzecnictwo Trybunału Konstytucyjnego

OTK-A	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego – Seria A
Pal.	– Palestra
PiP	– Państwo i Prawo
Prok. i Pr.	– Prokuratura i Prawo
Prok. i Pr.-wkł.	– Prokuratura i Prawo – wkładka
PS	– Przegląd Sądowy
PWP	– Przegląd Więziennictwa Polskiego

Inne

ETPC	– Europejski Trybunał Praw Człowieka
ONZ	– Organizacja Narodów Zjednoczonych
RPO	– Rzecznik Praw Obywatelskich
SA	– sąd apelacyjny
SN	– Sąd Najwyższy
TK	– Trybunał Konstytucyjny

WPROWADZENIE

W polskim porządku prawnym na tle szeroko rozumianego pojęcia prawa karnego różni się trzy powiązane ze sobą kategorie: prawo karne materialne, prawo karne procesowe i prawo karne wykonawcze, przy czym każda z nich posiada odrębne zaplecze legislacyjne w postaci ustawy kodeksowej. Sytuacja ta znajduje odzwierciedlenie także w ramach dydaktyki akademickiej, która od lat utrwała koncepcję opracowywania niezależnych podręczników dla każdej z wymienionych gałęzi prawa.

Zmiany, jakie w ostatniej dekadzie dokonane zostały w ustawach z 6.06.1997 r.: Kodeks karny (Dz.U. z 2020 r. poz. 1444 ze zm.), Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2021 r. poz. 534 ze zm.) oraz Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2021 r. poz. 53 ze zm.), istotnie wpłynęły na sposób funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, a równocześnie uzasadniły konieczność opracowania aktualnych podręczników akademickich, m.in. w celu uporządkowania podstawowych założeń poszczególnych gałęzi prawa karnego oraz ukazania kierunków ich ewolucji. Na tym tle wyjątkową pozycję zajmuje prawo karne wykonawcze, które regulowane jest nie tylko przez przepisy ułożone w Kodeksie karnym wykonawczym, ale również w Kodeksie karnym, natomiast w kwestiach proceduralnych odwołuje się do przepisów zawartych w Kodeksie postępowania karnego, co poniekąd może utrudniać kompleksowe poznanie instytucji prawa karnego wykonawczego. Trudności te niweluje niniejszy podręcznik, który obejmuje zakres wiedzy z obszaru prawa karnego wykonawczego ukształtowanej na podstawie przepisów zawarte w trzech kodeksach karnych, z wyróżnieniem regulacji wynikłych z przyjętych przez Polskę zobowiązań w ramach członkostwa w Unii Europejskiej i współpracy międzynarodowej.

Podręcznik opracowany został przez pracowników naukowych Zakładu Postępowania Karnego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Zgodnym zamiarem autorów było przekazanie Czytelnikowi wiedzy w sposób spójny, skoncentrowany na najważniejszych ze względu na teoretyczne i praktyczne znaczenie dla prawa karnego wykonawczego kwestiach. W odpowiednim zakresie naświetlono współczesne problemy związane ze stosowaniem kar i innych środków karnych, zachęcając tym samym do samodzielnej oceny aktualnego stanu prawnego w tym przedmiocie. Na przyjęcie ostatecznej formy

podręcznika miały również wpływ cenne uwagi pani Profesor Ewy Gruzy z Uniwersytetu Warszawskiego, której dziękujemy za trud recenzji.

Podręcznik kierowany jest przede wszystkim do studentów prawa, administracji, pedagogiki i resocjalizacji, niemniej zdaniem autorów będzie on przydatny również dla aplikantów poszczególnych zawodów prawniczych, a także dla praktyków – sędziów, prokuratorów, adwokatów i radców prawnych oraz kuratorów sądowych.

Anna Gerecka-Żołyńska

Poznań, wrzesień 2021 r.

Rozdział 1

PRAWO KARNE WYKONAWCZE. WIADOMOŚCI WSTĘPNE

Literatura: J. Barcik, T. Srogosz, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 2007; L. Bogunia, T. Kalisz, *Pojęcie i nauka prawa karnego wykonawczego. Uwagi na tle procesu wyodrębnienia dyscyplin naukowych prawoznawstwa* [w:] *Problemy wymiaru sprawiedliwości karnej. Księga Jubileuszowa Profesora Jana Skupińskiego*, red. A. Błachnio-Parzych, J. Jakubowska-Hara, J. Kosonoga, H. Kuczyńska, Warszawa 2013; T. Bulenda, Z. Hołda, A. Rzepliński, *Prawa człowieka i tymczasowe aresztowanie w polskim prawie i praktyce jego stosowania* [w:] *Zatrzymanie i tymczasowe aresztowanie a prawa człowieka*, red. Z. Hołda, A. Rzepliński, Lublin 1992; M. Cieślak, *Polskie prawo karne. Zarys systemowego ujęcia. Dzieła wybrane*, t. 3, red. S. Waltoś, Kraków 2011; W. Daszkiewicz, *Proces karny. Część ogólna*, Poznań 1995; E. Dawidziuk, *Traktowanie osób pozbawionych wolności we współczesnej Polsce na tle standardów międzynarodowych*, Warszawa 2013; M. Freeman, *Prawa człowieka*, Warszawa 2007; L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2003; J. Hołda, Z. Hołda, B. Żórawska, *Prawo karne wykonawcze*, Warszawa 2012; S. Lelental, *Prawo karne wykonawcze*, Warszawa 1990; S. Paweła, *Prawo karne wykonawcze. Zarys wykładu*, Warszawa 2007; S. Paweła, *Wykonywanie orzeczeń w sprawach karnych – komentarz*, Warszawa 1965; M. Płatek, *Wybrane zasady i instytucje kodeksu karnego wykonawczego z 1997 r. w świetle europejskich reguł więziennych z 11 stycznia 2006 r.* [w:] *X lat obowiązywania kodeksu karnego wykonawczego*, red. S. Lelental, G.B. Szczygieł, Białystok 2009; *Polski proces karny*, red. P. Wiliński, Warszawa 2020; K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2012; K. Postulski, *Stosowanie przepisów kodeksu karnego w postępowaniu wykonawczym (wątpliwości, niespójności, propozycje)* [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga Jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, t. 2, red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2012; P. Stępiak, *Resocjalizacyjne funkcje najdłuższych kar pozbawienia wolności. Pomiędzy sporami doktrynalnymi a wykonawczym oportunistycznym* [w:] *Pozbawienie wolności – funkcje i koszty. Księga Jubileuszowa Profesora Teodora Szymanowskiego*, red. A. Rzepliński, I. Rzeplińska, M. Niełacna, P. Wiktorska, Warszawa 2013; T. Szymanowski, *Zmiany prawa karnego wykonawczego (o potrzebie i zbędności nowelizacji przepisów)*, PiP 2012/2; T. Szymanowski, J. Migdał, *Prawo karne wykonawcze i polityka penitencjarna*, Warszawa 2014; J. Śliwowski, *Prawo i polityka penitencjarna*, Toruń 1978; J. Śliwowski, *Sędzia penitencjarny i sąd penitencjarny w nowym ustawodawstwie karnym*, „Nowe Prawo” 1969/7–8; A. Tobis, *Prawo penitencjarne i polityka penitencjarna*, Poznań 1978; L. Tyszkiewicz, *Modele prawa*

karnego i polskie prawo karne w latach 1932–2012 z uwzględnieniem aktualnie potrzebnej reformy [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga Jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, t. 2, red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2012; S. Walczak, *Prawo penitencjarne. Zarys systemu*, Warszawa 1972; A. Wyrozumska, *Umowy międzynarodowe. Teoria i praktyka*, Warszawa 2006; *Zmiany w prawie karnym wykonawczym w latach 2009–2014*, red. A. Kwieciński, Warszawa 2014.

1.1. Pojęcie prawa karnego wykonawczego

Wyjaśniając pojęcie prawa karnego wykonawczego, trzeba zauważyć, że jego pełne zaplecze w postaci ustawy z 19.04.1969 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. Nr 13, poz. 98 ze zm.) zaczęło funkcjonować dopiero w 1970 r. W polskim systemie wymiaru sprawiedliwości kwestia wykonywania kar i innych środków penalnych posiada na tyle istotne znaczenie, że unormowana została w sposób kompleksowy w odrębnym kodeksie. Rozwiązanie to odpowiada zainicjowanej jeszcze w latach 30. ubiegłego wieku przez E.S. Rappaporta koncepcji rozdziału szeroko pojmowanego prawa karnego na prawo karne materialne, prawo karne procesowe i prawo karne wykonawcze¹.

Wśród powodów przemawiających za wydzieleniem prawa karnego wykonawczego jako odrębnej dyscypliny prawniczej w pierwszej kolejności należy wskazać na:

- odejście od kary odwetowej w kierunku kary celowej,
- ideę humanizacji kary w trakcie jej wykonania,
- jurydyzację procesu wykonawczego – czyli wynikającą z założeń nowoczesnego wymiaru kary możliwość modulowania orzeczonych kar i środków penalnych w trakcie ich wykonania, w sposób odpowiedni do resocjalizacji skazanego².

modele prawa karnego w płaszczyźnie polityki penalizacyjnej

W ocenie L. Tyszkiewicza w obrębie prawa karnego z punktu widzenia polityki penalizacyjnej można wyodrębnić pięć następujących modeli:

- 1) model sprawiedliwościowy – ukształtowany w oparciu o pojęcie kary proporcjonalnej do wagi popełnionego przestępstwa, przy czym o wadze przestępstwa współdecydują społeczna szkodliwość czynu i stopień zawinienia sprawcy;

¹ Zob. J. Śliwowski, *Sędzia penitencjarny i sąd penitencjarny w nowym ustawodawstwie karnym*, „Nowe Prawo” 1969/7–8, s. 1071; K. Postulski, *Stosowanie przepisów kodeksu karnego w postępowaniu wykonawczym (wątpliwości, niespójności, propozycje)* [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga Jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, t. 2, Warszawa 2012, s. 909.

² Zob. W. Daszkiewicz, *Proces karny. Część ogólna*, Poznań 1995, s. 13.

- 2) model szczególnie-prewencyjny – w którym pierwszoplanowe znaczenie przypisuje się właściwościom sprawcy czynu zabronionego i z tego względu, stosownie do stwierdzonych właściwości, obok albo zamiast kary dobiera się odpowiednie dla sprawcy środki obrony społecznej, lecznicze, izolacyjne lub inne w celu zapobieżenia popełnieniu przez niego ponownego czynu zabronionego;
- 3) model resocjalizacyjny – eksponujący różne środki penalne i resocjalizacyjne sposoby ich wykonywania, tzn. w kierunku zorientowanym na dobro sprawcy i jego potrzeby w zakresie wychowania, opieki i leczenia;
- 4) model abolicyjno-naprawczy – uwzględniający dwa nurty, z których w jednym mieści się krytyka kary pojmowanej zarówno retributywnie, jak i utylitarnie oraz krytyka resocjalizacji. Natomiast w drugim wskazuje się na potrzebę naprawy stanu rzeczy, jaki doprowadził do popełnienia przestępstwa i wynikłej z popełnienia przestępstwa sytuacji, ze szczególnym uwzględnieniem szkody poniesionej przez ofiarę;
- 5) model ogólnoprewencyjny – charakterystyczny zwłaszcza dla państw totalitarnych, w którym kluczowe znaczenie ma możliwość orzekania niesprawiedliwych i surowych kar, przede wszystkim za przestępstwa wymierzone przeciwko podstawom ustroju państwowego oraz przeciwko organom władzy, przy czym ściganie sprawców, a następnie wykonywanie orzeczonych kar i innych środków penalnych nierzadko następuje z naruszeniem dyrektywy legalnego działania organów państwowych³.

W systemach karnoprawnych poszczególnych państw wskazane modele nie występują w wersji izolowanej, ale przenikają się wzajemnie, a o finalnym kształcie legislacji krajowej przesądza model, który jest najobszerniej eksploatowany. **Polski model *de lege lata* w głównej mierze odpowiada modelowi sprawiedliwościowemu, ale widoczne są w nim mocne akcenty nurtu naprawczego, jaki wyodrębniany jest w modelu abolicyjno-naprawczym.** Wzmocnienie pozycji pokrzywdzonego w prawie karnym to nie tylko konkretne regulacje dotyczące uwzględnienia prawnych interesów pokrzywdzonego, ale także kwestia założeń teoretycznych. W tym kontekście warto zwrócić uwagę na aktualne tendencje definiowania przedmiotu procesu karnego, w którym poza dotychczas podnoszoną potrzebą rozstrzygnięcia kwestii odpowiedzialności sprawcy czynu zabronionego, równie jednoznacznie akcentuje się konieczność uwzględnienia praw pokrzywdzonego. W rezultacie zmienia się też opis modelu współczesnego procesu karnego, który nie powinien być ograniczany tylko do wskazania podziału funkcji procesowych, ale powinien obejmować cele postępowania oraz przyjęte metody dochodzenia do rozstrzygnięcia o przedmiocie procesu karnego.

**współczesny
model polskiego
procesu
karnego**

³ L. Tyszkiewicz, *Modele prawa karnego i polskie prawo karne w latach 1932–2012 z uwzględnieniem aktualnie potrzebnej reformy* [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga Jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, t. 2, red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2012, s. 81.

Trafne są zatem postulaty, aby w opisie modelu współczesnego procesu karnego uwzględnić takie elementy, jak: cel procesu, którym jest rozstrzygnięcie konfliktu wywołanego przestępstwem przy realizacji zasady prawdy, konstrukcję funkcji procesowych (wskazują na model mieszany z przewagą elementów inkwizycyjnych) oraz rzetelną metodę postępowania⁴.

resocjalizacja **W kontekście realizacji polityki penalizacyjnej w przyjętym w Polsce modelu prawa karnego widoczne są elementy modelu resocjalizacyjnego.** Ze względu na cele i sposoby oddziaływania na skazanego można stwierdzić, że polska wersja resocjalizacji skazanego posiada względnie uniwersalny charakter, co czyni ją aktywną wobec każdego skazanego, niezależnie od rodzaju wymierzonej kary lub środka karnego. Najbardziej intensywne poddanie skazanego działaniom resocjalizacyjnym bez wątplenia możliwe jest jednak przy wykonywaniu kary pozbawienia wolności, co wynika z jej istoty.

Zwraca natomiast uwagę, że przepisy Kodeksu karnego wykonawczego unikają pojęcia resocjalizacji, a brak definicji legalnej zachęca do podejmowania prób jego określenia. Od lat zarówno w doktrynie, jak i orzecznictwie termin „resocjalizacja” wykorzystuje się dla określenia poprawczej funkcji kary. Najczęściej definiowany jest on wówczas jako „pozytywne oddziaływanie na skazanego, pozbawione odwetu, sprzyjające jego interesom prawnym”⁵.

pojęcie prawa karnego wykonawczego **Przechodząc natomiast do pojęcia prawa karnego wykonawczego, w pierwszej kolejności należy stwierdzić, że rozumie się przez nie ogół norm prawnych regulujących wykonywanie kar i innych środków penalnych, tj. środków karnych, środków kompensacyjnych, przepadku, środków probacyjnych, środków zabezpieczających oraz środków przymusu, przewidzianych w prawie karnym (zarówno materialnym, jak i procesowym), prawie karnym skarbowym oraz prawie wykroczeń, orzeczonych w prawomocnych lub podlegających wykonaniu decyzjach sądowych.**

Wskazane normy posiadają materialny i procesowy charakter. O ile jednak normy o charakterze materialnym dotyczą wykonywania kar, środków karnych itd., o tyle normy o charakterze wykonawczo-procesowym regulują kwestie związane z przebiegiem postępowania wykonawczego.

⁴ P. Wiliński [w:] *Polski proces karny*, red. P. Wiliński, Warszawa 2020, s. 56.

⁵ M. Platek, *Wybrane zasady i instytucje kodeksu karnego wykonawczego z 1997 r. w świetle europejskich reguł więziennych z 11 stycznia 2006 r.* [w:] *X lat obowiązywania kodeksu karnego wykonawczego*, red. S. Lelental, G.B. Szczygieł, Białystok 2009, s. 7; P. Stepniak, *Resocjalizacyjne funkcje najdłuższych kar pozbawienia wolności. Pomiędzy sporami doktrynalnymi a wykonawczym oportunizmem* [w:] *Pozbawienie wolności – funkcje i koszty. Księga Jubileuszowa Profesora Teodora Szymanowskiego*, red. A. Rzepliński, Warszawa 2013, t. II, s. 781; J. Hołda, Z. Hołda, B. Żórawska, *Prawo karne wykonawcze*, Warszawa 2012, s. 21.

Konstrukcja pojęcia prawa karnego wykonawczego pozostaje w ścisłym związku z art. 1 § 1 k.k.w., który określa przedmiotowy zakres stosowania przepisów Kodeksu karnego wykonawczego, przyjmując, że znajduje on zastosowanie przy wykonywaniu orzeczeń w postępowaniu karnym, w postępowaniu w sprawach o przestępstwa skarbowe i wykroczenia skarbowe, w postępowaniu w sprawach o wykroczenia oraz wykonywaniu kar porządkowych i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności.

Określając bazę norm o charakterze materialnym związanych z pojęciem prawa karnego wykonawczego, trzeba zatem uwzględnić nie tylko normy prawa karnego, ale również prawo wykroczeń i prawo karne skarbowe. Każde z orzeczeń wydanych w oparciu o wskazane przepisy wykonywane jest na zasadach określonych w Kodeksie karnym wykonawczym. Równocześnie należy pamiętać, że przy wykonywaniu orzeczeń dotyczących przestępstw i wykroczeń skarbowych określonych w ustawie z 10.09.1999 r. – Kodeks karny skarbowy (Dz.U. z 2021 r. poz. 408 ze zm.), uwzględnienia wymaga art. 178 § 1 k.k.s., z którego wynika, że do wykonania orzeczeń w sprawach o przestępstwa i wykroczenia skarbowe stosuje się odpowiednio przepisy Kodeksu karnego wykonawczego, jeśli przepisy Kodeksu karnego skarbowego nie stanowią inaczej.

**prawo karne
wykonawcze
a prawo karne
skarbowe
i prawo
wykroczeń**

Natomiast ustawa z 24.08.2001 r. – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (Dz.U. z 2021 r. poz. 457 ze zm.) nie odnosi się do kwestii dotyczących wykonywania wydawanych w ramach tego postępowania orzeczeń, a więc przy ich wykonywaniu w pełni znajdują zastosowanie rozwiązania zawarte w Kodeksie karnym wykonawczym.

Uwzględniając **funkcje prawa karnego wykonawczego**, wśród których kluczowe znaczenie mają **funkcja ochronna**, **funkcja afirmacyjno-motywacyjna** oraz **funkcja gwarancyjna**, należy przyjąć, że właśnie ostatnia z wymienionych ma szczególne znaczenie dla prawa karnego wykonawczego. Wyrażany przez funkcję gwarancyjną postulat ustawowego określenia czynów zabronionych oraz grożących za nie sankcji determinuje bowiem nie tylko kwestię wymiaru kary, ale też jej wykonania. Wynikające z funkcji gwarancyjnej prawa karnego zasady *nullum crimen sine lege*, *nulla poena sine lege*, *lex retro non agit* posiadają przecież status zasad naczelnych, w związku z czym system prawa karnego jest im w całości podporządkowany.

**funkcje prawa
karnego
wykonawczego**

Z procesowego punktu widzenia podstawową funkcją prawa karnego wykonawczego jest zabezpieczenie prawidłowego wykonania kary i środków penalnych, przy czym jej realizację wyznaczają dwa kierunki działań. Z jednej strony koncentrują się one wokół skazanego i łączą się bezpośrednio z kwestią indywidualizacji wykonania wymierzonej kary lub zastosowanego środka.

Z drugiej natomiast obejmują organy postępowania wykonawczego, zobowiązując je do działania w granicach ustawy, w sposób w niej przewidziany.

pojęcie prawa penitencyjnego

Na tle pojęcia prawa karnego wykonawczego wyróżnia się pojęcie o węższym zakresie przedmiotowym, jakim jest **prawo penitencjarne**. W doktrynie zaproponowano kilka jego definicji, zróżnicowanych ze względu na zakres stosunku prawa penitencyjnego do prawa karnego wykonawczego. W wąskim ujęciu prawo penitencjarne obejmuje normy prawne regulujące wykonanie kary pozbawienia wolności i innych środków, których wykonanie wymaga detencji⁶.

W szerokim ujęciu, którego zwolennikiem był przede wszystkim A. Tobis, na prawo penitencjarne składają się normy regulujące celowe wykonywanie kar i innych środków przewidzianych w ustawie, które w pewnym czasie pozbawiają lub ograniczają wolność osobistą skazanego dla osiągnięcia jego resocjalizacji⁷.

Ostatecznie przewagę zyskał pogląd, zgodnie z którym pojęcie prawa penitencyjnego zawężane jest do wykonywania kar i środków, które łączą się z pozbawieniem wolności. Stanowisko to znajduje uzasadnienie nie tylko w koneksjach historycznych, ale też uwypukla praktyczne walory wyodrębnienia prawa penitencyjnego, skoncentrowanego na realnych problemach przebiegu detencji w jakiegokolwiek formie, zarówno w trakcie, jak i po zakończeniu postępowania karnego. Aktualnie wśród postanowień Kodeksu karnego wykonawczego do prawa penitencyjnego należy zaliczyć przepisy dotyczące wykonywania kary pozbawienia wolności (rozdział X), wykonywania izolacyjnych środków zabezpieczających (rozdział XIII) oraz wykonywania tymczasowego aresztowania (rozdział XV).

detencja post-penitencyjna

Poza pojęciem prawa penitencyjnego pozostaje **prewencyjna detencja postpenitencyjna**, która współcześnie zyskuje coraz większe znaczenie w krajowych systemach prawnych. W Polsce ta forma pozbawienia wolności uregulowana została poza Kodeksem karym i Kodeksem karnym wykonawczym w ustawie z 22.11.2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzającymi zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób (Dz.U. z 2020 r. poz. 1346 ze zm.).

Prawo karne wykonawcze jako samodzielna dyscyplina nauki ze względu na wieloaspektowość pojawiających się w jego obrębie zagadnień nie jest dyscypliną w pełni samowystarczającą, w niezbędnym zakresie poza prawem karnym

⁶ Zob. M. Cieślak, *Polskie prawo karne. Zarys systemowego ujęcia. Działa wybrane*, t. 3, red. S. Waltoś, Kraków 2011; S. Lelental, *Prawo karne wykonawcze*, Warszawa 1990, s. 9.

⁷ A. Tobis, *Prawo penitencjarne i polityka penitencyjna*, Poznań 1978, s. 13.

materialnym i procesowym wykorzystuje również prawo administracyjne, prawo cywilne, prawo pracy, prawo konstytucyjne oraz prawo międzynarodowe. Natomiast nauka prawa karnego wykonawczego w znacznym zakresie odwołuje się do kryminologii, pedagogiki, psychologii, psychiatrii i socjologii⁸.

1.2. Prawo karne wykonawcze a prawo karne materialne

Opisując relacje zachodzące między prawem karnym materialnym a prawem karnym wykonawczym, w pierwszej kolejności należy przypomnieć, że pojęcie prawa karnego w szerszym znaczeniu tego określenia obejmuje również prawo karne procesowe oraz prawo wykonawcze. W rezultacie wymienione dyscypliny są z sobą mocno zespolone, tworząc spójny system norm prawnych, nie do końca konsekwentnie izolowanych w poszczególnych kodeksach, tj. Kodeksie karnym, Kodeksie postępowania karnego i Kodeksie karnym wykonawczym. Zwłaszcza ostatni z wymienionych, ze względu na charakter zawartych w nim norm, zdaje się być aktem najmniej jednolitym, w znacznej mierze wypełnionym poza normami prawa karnego wykonawczego przepisami procesowymi, karnomaterialnymi, a częściowo również ustrojowo-organizacyjnymi.

Wszystkie ze wskazanych kodeksów kompleksowo łączy jednak wspólny cel, jakim jest zwalczanie przestępczości przez wykrycie i ujęcie sprawcy czynu zabronionego, ustalenie kwestii odpowiedzialności karnej sprawcy w toku rzetelnego procesu karnego oraz stosownie do finalnego rozstrzygnięcia w kwestii winy – wymierzenie i wykonanie wobec niego odpowiedniej kary lub zastosowanie właściwego środka.

Aktualnie przez pojęcie **prawa karnego** *sensu stricto* należy rozumieć dziedzinę prawa określającą:

- czyny będące przestępstwami,
- kary grożące za popełnienie przestępstw,
- środki karne,
- środki zabezpieczające stosowane w związku z naruszeniem prawa karnego,
- zasady odpowiedzialności karnej.

**pojęcie prawa
karnego
a prawo karne
wykonawcze**

⁸ Szerzej L. Bogunia, T. Kalisz, *Pojęcie i nauka prawa karnego wykonawczego. Uwagi na tle procesu wyodrębnienia dyscyplin naukowych prawoznawstwa* [w:] *Problemy wymiaru sprawiedliwości karnej. Księga Jubileuszowa Profesora Jana Skupińskiego*, red. A. Błachnio-Parzych, J. Jakubowska-Hara, J. Kosonoga, H. Kuczyńska, Warszawa 2013, s. 580.

Więź prawa karnego z prawem karnym wykonawczym utrwaliło umieszczenie w Kodeksie karnym części regulacji dotyczącej wykonania kary lub środków karnych, w szczególności należy zwrócić uwagę na:

- kwestię warunkowego zwolnienia z odbywania kary pozbawienia wolności (art. 77–82 k.k.);
- możliwość zwolnienia z wykonania reszty kary ograniczenia wolności (art. 83 k.k.);
- dopuszczenie wcześniejszego uznania za wykonane środków karnych (art. 84 k.k.).

Nie można też zapomnieć o roli art. 115 k.k., który zawiera legalne definicje stosowane w całym systemie prawnym, w tym także w prawie karnym wykonawczym – warto zwłaszcza wskazać np. pojęcie osoby najbliższej (art. 115 § 11 k.k.), młodocianego (art. 115 § 10 k.k.), stanu nietrzeźwości (art. 115 § 16 k.k.).

Zdaniem S. Lelentała włączenie części przepisów prawa karnego wykonawczego do Kodeksu karnego nie podważa autonomiczności żadnej z uwzględnionych dyscyplin, ale jak zauważa K. Postulski, budzi wątpliwości ze względu na brak czytelnych kryteriów rozstrzygających o lokalizacji określonych przepisów w Kodeksie karnym lub Kodeksie karnym wykonawczym. W tym kontekście warto przypomnieć, że w trakcie prac nad Kodeksem karnym wykonawczym z 1997 r. redagujący go zespół proponował w tym przedmiocie przyjęcie klarownego podziału, formułując postulat, aby w Kodeksie karnym wykonawczym zamieścić wszystkie regulacje stosowane przez sąd penitencjarny w postępowaniu wykonawczym, bez względu na materialnokarny charakter niektórych z nich. Szczególne kontrowersje wzbudziła zwłaszcza lokalizacja instytucji warunkowego zwolnienia z odbywania kary pozbawienia wolności⁹. Propozycja umieszczenia jej w Kodeksie karnym wykonawczym nie zyskała jednak uznania w dalszym procesie legislacyjnym.

1.3. Prawo karne wykonawcze a prawo karne procesowe

pojęcie prawa
karnego
procesowego
a prawo karne
wykonawcze

Prawo **karne procesowe** to ogół przepisów regulujących postępowanie w sprawach o przestępstwa lub ogół norm, które mają na celu realizację norm prawa karnego. Decydujące znaczenie dla określenia wzajemnych relacji między prawem karnym wykonawczym a prawem karnym procesowym ma przede wszystkim art. 1 § 2 k.k.w., zgodnie z którym w postępowaniu wykonawczym

⁹ K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 14; K. Postulski, *Stosowanie...*, s. 911.

w kwestiach w nim nieuregulowanych stosuje się odpowiednio przepisy Kodeksu postępowania karnego.

Związek prawa karnego procesowego z prawem karnym wykonawczym ujawnia się głównie wokół funkcjonowania przepisów procesowo-wykonawczych, dla których, jak wynika z art. 1 § 2 k.k.w., Kodeks postępowania karnego stanowi szerokie zaplecze.

W odniesieniu do Kodeksu postępowania karnego należy również podkreślić, że znajdują się w nim legalne definicje, które obowiązują w całym systemie prawnym, a więc i w prawie karnym wykonawczym. Należy tu wskazać np. na pojęcia oskarżonego (art. 71 k.p.k.), pokrzywdzonego (art. 49 k.p.k.), obrońcy (art. 82 k.p.k.).

Oceniając stosowanie norm karnoprosesowych w stadium wykonawczym, trzeba uwzględnić jego szczególny charakter. Odmienne bowiem niż stadium przygotowawcze lub jurysdykcyjne nie koncentruje się ono wokół rzetelnego i w miarę sprawnego rozstrzygnięcia o przedmiocie procesu karnego, ale skupia się na rzetelnym i sprawnym wykonaniu wydanego już prawomocnego rozstrzygnięcia. Między przygotowaniem orzeczenia w stadium jurysdykcyjnym a jego wykonaniem istnieje jednak ciągła łączność. Dla zaprogramowania wykonywania kary na poziomie wykonawczym istotne znaczenie mają bowiem dane dotyczące osoby sprawcy, okoliczności popełnienia czynu, stosunku sprawcy do pokrzywdzonego, sposobu zachowania sprawcy w kontaktach z organami procesowymi.

Ponadto trzeba pamiętać, że na etapie wykonywania wyroku mogą pojawić się kwestie procesowe, które bezpośrednio wpływają na wykonywanie kary, jak np.: orzeczenie o karze łącznej (art. 568a § 1 pkt 2, art. 569 k.p.k.), wniesienie i rozpoznanie kasacji. Zgodnie z treścią art. 532 § 1 k.p.k. w razie wniesienia kasacji Sąd Najwyższy może wstrzymać wykonanie zarówno zaskarżonego orzeczenia, jak i innego orzeczenia, którego wykonanie zależy od rozstrzygnięcia kasacji. Wstrzymanie wykonania prawomocnego wyroku ze względu na wniesioną kasację następuje jednak stosunkowo rzadko, np. gdyby w ocenie Sądu Najwyższego przyjęto, że rozpoczęcie wykonywania kary mogłoby spowodować dla oskarżonego zbyt poważne skutki. Wyroki z założenia traktowane są jako prawidłowe i dlatego też podlegają bezwzględnemu wykonaniu (art. 9 k.k.w.)¹⁰.

¹⁰ A. Gerecka-Żołyńska [w:] *Polski proces karny*, red. P. Wiliński, Warszawa 2020, s. 802–803.

Względna suspensywność dotyczy także wznowienia prawomocnie zakończonego postępowania, gdzie po złożeniu wniosku lub wznowieniu postępowania sąd może z urzędu podjąć decyzję o wstrzymaniu wykonania kwestionowanego, prawomocnego orzeczenia (art. 545 § 1 w zw. z art. 532 k.p.k.).

postępowania incydentalne w procesie karnym

Z punktu widzenia postępowania karnego szczególna sytuacja powstaje wokół uruchomienia **incydentalnego postępowania** w zakresie zastosowania środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania, a więc wówczas, gdy chociaż nie rozstrzygnięto jeszcze o przedmiocie procesu karnego, tj. nie zakończono postępowania prawomocnym orzeczeniem, to w stosunku do oskarżonego znajdują zastosowanie nie tylko normy Kodeksu postępowania karnego, ale również Kodeksu karnego wykonawczego.

Podobna sytuacja zachodzi wówczas, gdy zostanie nałożona kara porządkowa w postaci aresztu na czas nieprzekraczający 30 dni na osobę, która uporczywie uchyla się od złożenia zeznania, wykonania czynności biegłego, tłumacza lub specjalisty, a także wydania przedmiotu (art. 287 § 2 k.p.k.).

1.4. Źródła prawa karnego wykonawczego w Polsce

Wskazując źródła prawa karnego wykonawczego, należy uwzględnić przepisy obowiązujących aktów prawnych regulujących tę gałąź prawa. Najważniejszymi z nich są Kodeks karny wykonawczy oraz Kodeks karny i Kodeks postępowania karnego. Kodeks karny wykonawczy z 1997 r., podobnie jak dwa pozostałe kodeksy, wszedł w życie 1.09.1998 r., zastępując uprzednią regulację, jaką stanowił Kodeks karny wykonawczy z 1969 r.

Kodeks karny wykonawczy z 1969 r. był pierwszym polskim kodeksem w zakresie prawa karnego wykonawczego. Do czasu jego przyjęcia przepisy dotyczące wykonywania kar i innych środków penalnych zamieszczone były głównie w dwóch ustawach:

- 1) w rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z mocą ustawy z 11.07.1932 r. – Kodeks karny (Dz.U. Nr 60, poz. 571 ze zm.);
- 2) w rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z mocą ustawy z 19.03.1928 r. (Dz.U. z 1950 r. Nr 40, poz. 364 ze zm.), w którym zamieszczono księgę IX zatytułowaną „Postępowanie wykonawcze”.

źródła prawa karnego wykonawczego w okresie międzywojennym

Biorąc pod uwagę, że kodeksy te obowiązywały zarówno w okresie II Rzeczypospolitej, jak i Polski Ludowej, trzeba pamiętać, że w ciągu dekad ich funkcjonowania były uzupełniane przez zróżnicowane akty prawne. Wśród aktów przyjętych w okresie II Rzeczypospolitej dotyczących wykonywania kary pozbawienia wolności ze względu na ich znaczenie należy wymienić

rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z mocą ustawy z 7.03.1928 r. w sprawie organizacji więziennictwa (Dz.U. Nr 29, poz. 272 ze zm.), które porządkowało tymczasowe przepisy, jakie po odzyskaniu niepodległości w tym przedmiocie wydane zostały już przez władze polskie oraz uchylało obowiązujące jeszcze wówczas przepisy zaborców.

W 1931 r. weszło w życie rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 20.06.1931 r. w sprawie regulaminu więziennego (Dz.U. Nr 71, poz. 577), który obszernie regulował problematykę związaną z funkcjonowaniem jednostek penitencjarnych, współkształtując m.in. polską koncepcję progresywnego systemu odbywania kary pozbawienia wolności. Wprowadzenie regulaminu w znacznym stopniu przyczyniło się do ujednolicenia przepisów normujących ówczesny system polskiego więziennictwa.

Ostatnim dokumentem związanym z prawem karnym wykonawczym przyjętym w okresie międzywojennym była ustawa z 26.07.1939 r. o organizacji więziennictwa (Dz.U. Nr 68, poz. 457), która zastąpiła rozporządzenie z 1928 r. o tym samym tytule. Niestety ze względu na bliski wybuch II wojny światowej nie zdążyła ona wpłynąć na kształt polskiego więziennictwa w okresie międzywojennym (wchodziła w życie 2.08.1939 r.) i praktycznie nigdy nie została wprowadzona, chociaż formalnie obowiązywała do 1970 r., tj. do czasu jej uchylenia przez przepis art. 216 § 2 k.k.w. z 1969 r.

W początkowym okresie istnienia Polski Ludowej potrzeba ustawowej regulacji stadium wykonawczo-likwidacyjnego nie była podnoszona przez ustawodawcę. Również doktryna unikała komentarzy w tym zakresie bądź też została pozbawiona możliwości ich sporządzania ze względu na działalność cenzury. Sytuacja ta sprzyjała bezkarności służb więziennictwa i prowadziła do naruszeń praw człowieka, tym bardziej że wiele problemów związanych z wykonywaniem kar regulowano przede wszystkim poprzez akty prawne niższego rzędu, z reguły niepublikowane, wiążące jedynie organy wykonawcze, co ograniczało możliwość dostępu do ich treści przez osoby pozbawione wolności i ich obrońców.

Jako negatywny czynnik sprzyjający różnego rodzaju wypaczeniom wskazywano również fakt, że więziennictwo podlegało najpierw Ministerstwu Bezpieczeństwa Publicznego (do 1954 r.), następnie zostało przejęte przez nowo powstałe Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (w 1954 r.). Po przełomie październikowym w 1956 r. atmosfera „odwilży” przyczyniła się do przekazania więziennictwa w gestię Ministerstwa Sprawiedliwości (ustawa z 11.09.1956 r. o przejściu więziennictwa do zakresu działania Ministerstwa Sprawiedliwości, Dz.U. Nr 41, poz. 188). W efekcie dopiero wówczas ponownie uruchomiony został sądowy nadzór penitencjarny nad zakładami karnymi, choć realnie

**źródła prawa
karnego
wykonawczego
w początkowym
okresie
funkcjonowania
PRL**

zmiana ta tylko w nieznacznym stopniu przyczyniła się do poprawy sytuacji osób osadzonych (zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z 3.06.1957 r. w sprawie tymczasowego uregulowania nadzoru nad zakładami karnymi, Zbiór Zarządzeń Ministra Sprawiedliwości 1961, t. I, poz. 141)¹¹.

W pierwszym okresie PRL na poziomie ustawy uregulowana została kwestia warunkowego zwolnienia – ustawa z 31.10.1951 r. o warunkowym przedterminowym zwolnieniu osób odbywających karę pozbawienia wolności (Dz.U. Nr 58, poz. 399), poprawiona następnie ustawą z 29.05.1957 r. o tym samym tytule (Dz.U. z 1961 r. Nr 58, poz. 321).

Z kolei w odniesieniu do struktury organizacyjnej zakładów karnych i administracji więziennej jedną z pierwszych inicjatyw było wprowadzenie instrukcji w sprawie regulaminu więziennego, wydanej przez Dyrektora Departamentu Więziennictwa i Obozów Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego 11.06.1945 r. Instrukcja wzorowana była na regulaminie więziennym z 1931 r., a w 1966 r. zastąpiono ją zarządzeniem Ministra Sprawiedliwości z 7.02.1966 r. w sprawie regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz.Urz. MS Nr 2, poz. 12). Był to obszerny dokument stanowiący częściowo efekt działań komisji powołanej przez Ministra Sprawiedliwości w celu reformy ustroju penitencjarnego w Polsce, jego szczególny charakter przejawiał się m.in. w tym, że oprócz przepisów typowych dla tego rodzaju aktów prawnych, tzn. porządkowych i praktycznych, zawierał również przepisy dotyczące istoty kary, przekształcając dotychczasowy progresywny system wykonywania kary w tzw. wolny system progresywny, który mimo licznych jeszcze niedostatków inicjował jednak niezwykle istotny proces indywidualizacji wymiaru kary¹².

Kodeks karny wykonawczy z 1969 r.

Przełomowym momentem było przyjęcie w 1969 r. Kodeksu karnego wykonawczego, który kompleksowo (stanowisko maksymalistyczne) regulował całość zagadnień związanych z wykonywaniem orzeczeń sądowych w postępowaniu karnym oraz w postępowaniu w sprawach o wykroczenia (art. 1 § 1 k.k.w. z 1969 r.), zawierając zarówno normy o charakterze materialnym, procesowym, jak i organizacyjno-ustrojowym. Ponadto jego funkcjonowanie uzupełniło wydanie szeregu aktów wykonawczych, rozwijających treści zawartych w nim norm. W ostatecznej ocenie komentatorów liczba aktów wykonawczych uznana została za nadmierną. Niemniej finalna ocena Kodeksu

¹¹ Szerzej T. Bulenda, Z. Hołda, A. Rzepliński, *Prawa człowieka i tymczasowe aresztowanie w polskim prawie i praktyce jego stosowania* [w:] *Zatrzymanie i tymczasowe aresztowanie a prawa człowieka*, red. Z. Hołda, A. Rzepliński, Lublin 1992, s. 27, 29; S. Paweła, *Wykonywanie orzeczeń w sprawach karnych – komentarz*, Warszawa 1965, s. 16.

¹² S. Lelental, *Prawo karne wykonawcze...*, s. 31; T. Szymanowski, J. Migdał, *Prawo karne wykonawcze i polityka penitencjarna*, Warszawa 2014, s. 237–247.

karnego wykonawczego z 1969 r. jest tylko częściowo krytyczna. Pozytywną ocenę środowiska naukowego i praktyków zyskał on głównie ze względu na:

- eksponowanie funkcji resocjalizacji kary,
- sprzyjanie zasadzie humanitaryzmu,
- przyznanie skazanemu pozycji strony w postępowaniu wykonawczym wraz z pakietem określonych gwarancji skazanego¹³.

Kodeks karny wykonawczy z 1969 r. wyodrębnił część ogólną i część szczególną. Pierwsza z wymienionych części obejmowała osiem rozdziałów: „Zakres obowiązywania”, „Organy postępowania wykonawczego”, „Prokurator”, „Skazany”, „Postępowanie wykonawcze”, „Nadzór penitencjarny”, „Pomoc postpenitencjarna”, „Zatarcie skazania”. W części szczególnej znalazły się rozdziały: „Kara pozbawienia wolności”, „Tymczasowe aresztowanie”, „Kara śmierci”, „Kara ograniczenia wolności”, „Kary majątkowe, nieważka i koszty sądowe”, „Pozbawienie praw i zakazy”, „Podanie wyroku do publicznej wiadomości”, „Kary stosowane wobec żołnierzy”, „Środki zabezpieczające”, „Orzeczenie o roszczeniu cywilnym”.

Kodeks z 1969 r. nie regulował wykonywania środków wobec nieletnich. W późniejszym okresie zajęła się tym odrębna ustawa z 26.10.1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich, *notabene* aktualnie obowiązująca (Dz.U. z 2018 r. poz. 969).

W literaturze sporo miejsca poświęcono charakterystyce Kodeksu karnego wykonawczego z 1969 r., przyjęty bowiem w Polsce Ludowej przetrwał czas przemian politycznych i uchylony został w czasach demokratycznej RP. Charakterystyka temporalnego obowiązywania Kodeksu karnego wykonawczego z 1969 r., jak trafnie podkreślał T. Szymanowski, ze względu na podejmowane inicjatywy legislacyjne pozwala wyróżnić pięć okresów:

- 1) lata 1980–1981 – krytyka rygoryzmu prawa karnego, w tym także nadmiernej surowości Kodeksu karnego wykonawczego z 1969 r., jaka podniesiona została przez zwolenników powstałego w 1980 r. NSZZ „Solidarność”, skłoniła w listopadzie 1980 r. Ministra Sprawiedliwości do powołania Komisji do opracowania zmian prawa karnego (zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z 14.11.1980 r.). Efektem pracy Komisji był m.in. Projekt zmian przepisów kodeksu karnego wykonawczego opublikowany w sierpniu 1981 r. Zamieszczone w nim propozycje zmian dotyczyły głównie pozycji skazanego w postępowaniu wykonawczym. Na tle postulatu humanizacji wykonania kary pozbawienia wolności

**zmiany
w prawie
karnym
wykonawczym
w latach
1980–1981**

¹³ J. Śliwowski, *Prawo i polityka penitencjarna*, Toruń 1978, s. 62 i n.; S. Walczak, *Prawo penitencjarne. Zarys systemu*, Warszawa 1972, s. 98.

proponowano np. poszerzenie praw skazanego i tymczasowo aresztowanego, usprawnienie postępowania wykonawczego, przestrzeganie reguł praworządności przy egzekwowaniu obowiązków osób osadzonych. Równolegle propozycje projektów zmian zaczęto opracowywać w Centrum Obywatelskich Inicjatyw Ustawodawczych NSZZ „Solidarność”. Autorem projektu obejmującego zmiany w zakresie Kodeksu karnego wykonawczego z 1969 r. przygotowanego przez Centrum był A. Rzepliński. Projekt ten został opublikowany dopiero po zniesieniu stanu wojennego;

**zmiany
w prawie
karnym
wykonawczym
w latach
1981–1985**

2) lata 1981–1985 – wprowadzenie stanu wojennego w grudniu 1981 r. (dekret z 12.12.1981 r. o stanie wojennym, Dz.U. Nr 29, poz. 154 ze zm.) zatrzymało proces reformowania prawa karnego wykonawczego, uaktywniając ponownie działania o charakterze represyjnym, ograniczającym prawa jednostki na rzecz szerokich uprawnień władzy wykonawczej. W ramach środków prewencyjnych wprowadzono internowanie jako szczególną formę pozbawienia wolności o charakterze administracyjnym realizowaną w ośrodkach odosobnienia (art. 42 ust. 1 dekretu o stanie wojennym), z których samowolne uwolnienie lub pomaganie w nim powodowało odpowiedzialność karną taką, jak w wypadku ucieczki z zakładu karnego lub ośrodka przystosowania społecznego (art. 256, 257 ustawy z 19.04.1969 r. – Kodeks karny, Dz.U. Nr 13, poz. 94 ze zm.);

**zmiany
w prawie
karnym
wykonawczym
w latach
1987–1988**

3) lata 1987–1988 – zniesienie stanu wojennego i powołanie do życia instytucji właściwych dla systemów demokratycznych takich jak: Trybunał Konstytucyjny (ustawa z 29.04.1985 r. o Trybunale Konstytucyjnym, Dz.U. z 1991 r. Nr 109, poz. 470 ze zm.), Rzecznik Praw Obywatelskich (ustawa z 15.07.1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich, Dz.U. z 2020 r. poz. 627 ze zm.) stanowiły pozytywne przesłanki dla reformy szeroko rozumianego prawa karnego, w związku z czym Prezes Rady Ministrów zarządzeniem z 14.05.1987 r. powołał Komisję ds. Reformy Prawa Karnego, na czele której stanął K. Buchała. Komisja działała w kilku zespołach. Zespół ds. prawa karnego wykonawczego zaproponował wzmocnienie zasady resocjalizacji w zakresie wykonania kary, poprawę prawnej pozycji osoby skazanej, a przede wszystkim konieczność uruchomienia w stosunku do osób pozbawionych wolności środków zapewniających sądową kontrolę działań administracji więziennej naruszających prawa osób pozbawionych wolności. Ostatecznie w ramach przeprowadzonej w 1988 r. nowelizacji Kodeksu karnego wykonawczego z 1969 r. (ustawa z 17.06.1988 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach, Dz.U. Nr 20, poz. 135) zmodyfikowano regulację dotyczącą kary ograniczenia wolności oraz częściowo kary pozbawienia wolności, w szczególności przez weryfikację przesłanek warunkowego zwolnienia (art. 91 k.k. z 1969 r.);